

SZEMELVÉNYEK AZ ÓKOR DIPLOMÁCIAI KAPCSOLATAIBÓL¹

Absztrakt

Jelen tanulmány a meghatározó ókori nagyhatalmak diplomáciai kapcsolatainak intézményesülési fejlődését helyezi a vizsgálódás középpontjába. A tanulmány egyrészt az ókori közel-keleti térség kapcsolattartására jellemző intézményi sajátosságokra tér ki, felidézve az térségből fennmaradt egyéb jelentősebb szerződéseket, másrészt az ókori Hellász diplomáciai intézményeit veszi górcső alá, különös tekintettel a proxénia, az amphiktyonia és a szümmakhia intézményeire, valamint a követek különböző kategóriájára. A tanulmány harmadrészt – egyebek mellett – a Római Birodalom külügyi tevékenységében jelentős szerepet játszó intézményekre fókuszál.²

Kulcsszavak: diplomácia, követek, proxénia, amphiktyonia, szümmakhia, collegium fetialium, pater patratus, foedus

BEVEZETŐ

A diplomácia „*öregebb, mint a történelem maga*” – írja Kincses László *Diplomáciatörténet* című művében.³ Ez a kijelentés igazoltan megállja helyét, hiszen már a vérségi alapon szerveződő ősi társadalmakban is fel-lelhetők a követségi intézmény kezdetleges formáinak nyomai. E társadalmak körében is elterjedt gyakorlat volt a köztük lévő érintkezés és kapcsolattartás egyéb, primitív formái, melynek központi szereplője volt a hírvivő, a követ, vagyis az adott nép küldötte, képviselője. E követek által ellátott funkciókban és személyük kiválasztásában közös vonások figyelhetők meg. Többek közt például jól körülhatárolt, elsődleges funkciójuk volt – csakúgy, mint napjainkban – az információcsere, amely magában foglalja az információk átadását, az informálódást, a hírek szállítását egymás között. Továbbá a meghívások tolmácsolása és a hadüzenetek küldése is e hírvivők feladata volt. Afrika számos törzsénél találunk példát arra, hogy állandó összeköttetésben álltak egymással a kölcsönösen elismert hírvivőik útján. A világ szinte valamennyi területén élő törzsi népeknél egyaránt megfigyelhetők a diplomácia e kezdetleges formái, így például Dél-Ausztráliában, a csendes-óceáni térség szigetein és Afrika számos területén, valamint az észak- és közép-amerikai indián törzsek esetében is. De még a Bering-szoros tájékán élő eszkimók is hírvivők útján érintkeztek egyéb más törzsekkel. A törzsi követek, hírvivő személyek kiválasztásakor olyan szempontok kerültek előtérbe, melyek elengedhetetlenek voltak a követi funkciók ellátásához. Így például fontos volt, hogy az adott követ beszélje a másik nép vagy törzs nyelvét, ismerje annak társadalmi,- vallási,- és gazdasági kultúráját, szokásait, hagyományait. Ugyanakkor az ő személye is ismert a többi törzs előtt. Személyük sérthetlenségét és védelmét főként babonás jellegű szabályok garantálták.⁴

Az államok, mint a nemzetközi jog alanyai közötti kapcsolatok a gyakorlatban sokféle formában léteznek. Ezen államközi kapcsolatoknak csak egy részét szabályozza a nemzetközi jog, melyek közül a legismertebbek a diplomáciai és a konzuli kapcsolatok joga, valamint a nemzetközi szokásjog. Az államközi kapcsolatok más formáit – egyebek mellett – az államok által kötött két- és többoldalú szerződések szabályozzák. Az egymástól elkülönült, nem egy egységes nemzetközi jogi közösséget alkotó, ugyanakkor magukat közösségként meghatározó, politikailag szervezett közösségek (városállamok, királyságok, birodalmak, stb.) egy

¹ Széchenyi István Egyetem, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar, Nemzetközi Köz- és Magánjogi Tanszék, doktoranda. Elérhetőség: gombos.csilla89@gmail.com.

² Tekintettel arra, hogy a nemzetközi jogtudomány művelői körében megoszlanak a vélemények a nemzetközi jog, mint sajátos normarendszer keletkezésének időpontjáról, jelen tanulmány nem kívánja sem bizonyítani, sem cáfolni a nemzetközi jog létezését az ókorban. Esetenként azonban elkerülhetetlen a modern nemzetközi jogi terminológia alkalmazása.

³ KINCSES LÁSZLÓ: *Diplomáciatörténet*, 2005, HVG-Orac, Budapest, 24. o.

⁴ USTOR ENDRE: *A diplomáciai kapcsolatok joga*, 1965, Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 60-63. o.

mással kapcsolatokat létesítettek. E kapcsolatok szabályozására mindenekelőtt a „korszak nemzetközi joga” volt irányadó, mely szabályok, szabályrendszerek a klasszikus értelemben vett nemzetközi jog előképeinek tekinthetők.⁵ Ennek értelmében a diplomáciai tevékenységek első jelei már az ókorban is megjelentek.

1. AZ ÓKORI KÖZEL-KELET – MEZOPOTÁMIA ÉS EGYIPTOM

A diplomáciai kapcsolatok megszervezésének kezdetleges formái az ókori Közel-Keleten mutatkoztak meg i. e. 3000 körül, amikor megjelent az első civilizáció a Tigris és az Eufrátesz között. Itt alapították meg városállamaikat a sumérok.⁶ Az egyik legrégebbiről ránk maradt diplomáciai tevékenységre vonatkozó konkrét adat a két mezopotámiai sumér városállam, Lagas és Umma uralkodói között létrejött szerződés volt, melynek létrejöttét i. e. 2500 körüli időszakra datálják. E szerződés a felek közti hosszas, fegyveres összecsapásokba torkolló területi vitának kívánt véget vetni, és tiszteletben tartását egy sor átok biztosította.⁷

I. e. 2100 körül Ur városállam a sumér városállamok egyesítésével uralma alá vonta Mezopotámia jelentős részét egy új, erősen centralizált politikai egységet létrehozva, mely ma III. Ur-i dinasztiaként ismert.⁸ Ez idő tájt, i. e. II. évezred második felében, amarrú dinasztia vezetésével emelkedett fel hirtelen Babilón is, mely fontos politikai hatalom maradt mindaddig, míg I. Murszilisz hettita király ki nem fosztotta Babilónt a II. évezred közepén, – ezzel kezdetét véve a Hettita Birodalom felemelkedésének.⁹ Az ókori Közel-Keleten meghatározóbb és jelentősebb diplomáciai erőfölénnyel bíró államok közül érdemes kiemelni még Asszíriát, mely igazán csak a I. évezred második felében vált érdemi hatalommá.¹⁰ Továbbá Egyiptom nagyhatalmi ereje is figyelemre méltó, különösen i. e. II. évezred második felére vonatkozóan, ugyanis felhagyva hagyományos elzárkózás-politikájával, expanzív politikába kezdett a kánaáni területeken. Egyiptom és a fent említett szomszédos hatalmak között élénk kapcsolattartás alakult ki, azaz nemzetközi kapcsolatokat építettek ki és tartottak fenn egymás között. Egyiptom legfőbb kereskedelmi partnerei voltak a föníciaiak, később a görögök, valamint Babilónnal és Indiával is kiterjedt kereskedelmi kapcsolatokat létesített. Mindezen élénk kereskedelmi kapcsolatokat az uralkodók (királyok és fejedelmek) élénk diplomáciai levelezései, követek rendszeres küldése és fogadása, valamint nemzetközi szerződéskötések kísérték.¹¹

A követek küldését és fogadását, a velük való bánásmódot már ebben a korban részletes szabályok rendezték, valamint útlevél biztosította szabad mozgásukat.¹² Ugyanakkor a követek sérthetlenségének és mentességüknek elfogadása csak vélelmezhető.¹³ A Babiloni Birodalom is jelentős hagyattal rendelkezik a diplomáciai kapcsolatok intézményesülésének fejlődését illetően, hiszen már Hammurabi babiloni király uralkodásának idejében, i. e. 1700-as években ismeretes volt a menedékjog intézménye, valamint az egymás területére szökött személyek kiadatása is.^{14 15}

⁵ DINH, NGUYEN QUOC – DAILLIER, PATRICK – PELLET, ALAIN – KOVÁCS PÉTER: *Nemzetközi közjog*, 1998, Osiris Kiadó, Budapest, 49. o.

⁶ Ilyen városállamok voltak például Úr, Uruk, Kis, Lagar, Larsza, Nippur stb.

⁷ E konfliktus során megfigyelhető, egyéb követi tevékenységekről, azok megjelenési formáiról bővebben ld. SÜLYÖK GÁBOR: Lagas és Umma területi vitája, in *Jogtörténeti Szemle*, 2013/1. szám. 17-27. o.

⁸ KUHRT, AMÉLIE: *Az Ókori Közel-Kelet*, 2005, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Budapest, 55-67. o.

⁹ KUHRT: *i. m.* 97-104. o., illetve *uo.* 127-154. o.

¹⁰ *Uo.* 217-282. o.

¹¹ Például i. e. 2200 körül Akkád és Elam közötti barátsági szerződés. Ld. BRUHÁCS JÁNOS: *Nemzetközi jog I. Általános rész*, 2008, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 43. o. További példaként hozható fel, hogy II. Sarrukín, Újasszír Birodalom uralkodója, Egyiptomot kereskedelmi kapcsolat létesítésére kényszerítette i. e. VIII. sz. körül. Ez igazolja – egyebek mellett – Asszíria érdekeltségét a nemzetközi kereskedelemi kapcsolatokban. Ld. OPPENHEIM, A. LEO: *Az ókori Mezopotámia, Egy holt civilizáció portréja*, 1982, Gondolat Kiadó, Budapest, 130. o.

¹² BREASTED, JAMES HENRY: *History of Egypt*, 1905. – idézi USTOR: *i. m.* 64. o.

¹³ Ezen kijelentés igazolásául szolgál, hogy például Egyiptomban a rabszolgaként eladták a perzsa követet, míg a spártaiak és az athéniaiak bebörtönözték őket. Ld. BRUHÁCS: *i. m.* 43. o. Xerxész, perzsa uralkodó, a perzsa követekkel szemben elkövetett erőszakos viselkedés vonatkozásában az emberiség közös törvényeinek („*the common laws of mankind*”) megsértését vélelmezte. Ld. PHILLIPSON, COLEMAN: *The International Law and Custom of Ancient Greece and Rome*, 1911, Macmillan and Co, London, 329. o.

¹⁴ NAGY KÁROLY: *A nemzetközi jog, valamint Magyarország külkapcsolatainak története*, 1995, Antalógia Kiadó és Nyomda Kft., Lakitelek, 7. o.

E korszak szintén kiemelkedő jelentőségű nemzetközi szerződése az i.e. 1269-1280 körül, hettita kezdeményezésre kötött békeszerződés volt III. Hattuszilisz hettita király és II. Ramszesz egyiptomi fáraó között. Nemcsak hosszas háborúk lezárásaként létrejövő békeszerződésről van szó, hanem ezzel egyidejűleg katonai szövetség megeremtéséről a két hatalom között, melykölcsönös segítségnyújtást jelentett a szerződésben részes felek számára külső és belső támadások alakmával egyaránt. Továbbá a kiadatás intézménye is megtalálható a szerződés rendelkezései között.^{16 17} Figyelemre méltó a szerződés szerkezete, hiszen hűen tükrözi a napjainkban kötött nemzetközi szerződések formaiságát: a szerződés rendelkező részét, cikkeinek szövegét keretbe foglalja a bevezető preambulum, valamint a záró rész, mely a vállalt kötelezettségek esküvel történő megerősítését és a szerződésszegőkkel szembeni garanciákat tartalmazza. Feltételezhető, hogy az alapjaiban véve békeszerződés, ugyanakkor előirányzott katonai szövetség létrehozására rányomta bélyegét az egyre erősödő Asszíriától való félelem, – mely nem sokkal korábban még a Mitanni Birodalom alávetett entitása volt, de a függetlenségét sikeresen kivívva, az i. e. 8-7. századra a térség fő hatalmává nőtte ki magát.¹⁸

Az ókori zsidó királyság diplomáciai kapcsolatairól is érdemes megemlékezni, hiszen azok intenzitása állítólag Salamon zsidó király uralkodásának idején érte el csúcspontját. Főként Egyiptommal voltak élénk kapcsolatai, köszönhetően az uralkodó felelőségének, aki az egyiptomi fáraó lánya volt.¹⁹ A Bibliában is szereplő héber „malak” szó a követ személyét jelölte, de ezzel egyidejűleg az isteni hírvivőt, vagyis az agyal jelentéstartamát is magában hordozta. Az irányadó gyakorlat alapján a zsidó királyság követeit ad hoc alapon választották ki a királyi udvartartásból.²⁰ Salamon király halálát követően, i. e. 931-ben állama az északi Jeruzsálemre és a déli Júdeára szakadt, melyek között az egyéb kapcsolatok alakítására a korszak irányadó szabályai szerint került sor: különböző szerződéseket kötöttek, követeket küldtek és fogadtak.²¹

Az ősi India fejlett diplomáciájáról tanúskodik a Manu törvénykönyv (*Mánara dharmasásztra*), mely a diplomáciai kapcsolatokra vonatkozó szabályok kvázi kódex jellegű gyűjteményének tekinthető. A törvénykönyv eredetének időpontjáról pontos adatok nincsenek. Vélhetően i. e. 1200 és i. e. 200 közötti időkből maradhatott fenn. A *duta*, azaz a király követével szemben állított követelmények közé sorolandók olyan erények, mint például becsületesség, ügyesség, tanultság, lojalitás, bátorság. Elvárás a kiváló diplomáciai érzékkel való rendelkezés, mely a verbális és nem verbális jelek felismerésében és azok megfelelő értelmezésében jelenik meg, ugyanis a háború és béke ügye csakis és kizárólag a követen áll, „mert hát egyedül a követ az, aki szövetséget vagy ellenségeskedést hoz létre a királyok közt”.^{22 23}

Még az egységes kínai birodalom megszervezése (i. e. 211) előtt is kiterjedt diplomáciai kapcsolatokkal rendelkeztek a későbbi Kína területén létrejött részfejedelemségek, s a követség intézménye is ismert volt

¹⁵ Hammurabi birodalomépítése során folytatott aktív diplomáciai tevékenységéről részletesebben ld. MUNN-RANKIN, J. MARGARET: *Diplomacy in Western Asia in the Early Second Millennium B. C.*, in *Iraq*, Vol. 18. No. 1. (1956), 74-84. o.

¹⁶ A szerződés szövegéből több, a szerződéskötésben eljáró követ neve is egyértelműen kivehető: Tar-Tešub (Tili-Tešub), Ramöse, és Nerikaili hettita követek, valamint (Pijaššili) karkemiši követ. Ld. SULYOK GÁBOR: II. Ramses és III. Hattušilisz szerződése az örök békéről és testvériségről, in *Jog-Állam-Politika*, 2014/2. szám, 8-9. o.

¹⁷ „Minden gonosztevő, aki magát a törvények alól kivonja és a szomszéd országba menekül, saját népe hatóságainak kiadandó. Kiadandó továbbá az is, akit erőszakkal hurcoltak el, vagy mint munkás a másik államba kivándorolt, de hazája elhagyását nem szabad neki büntényül betudni, ezért ne legyen semmi büntetése (...)” Ld. NAGY: i. m. 8. o.

¹⁸ KINCSES: i. m. 35-36. o.

¹⁹ Megjegyzendő, hogy míg az egyiptomi hercegnők külföldi uralkodókhoz való kiházásítása ritka dolognak számított, a fáraók – többnyire a diplomáciai kapcsolatokat előtérbe helyezve – rendre vettek feleségül külföldi hercegnőket. Például III. Amenhotep egyiptomi uralkodó Tarhundaradunak, Arzawa királyának írt levelében egy méltóságára feleségként felajánlott lány kerül említésre. Ld. KUERT: i. m. 128. o. Továbbá a III. Amenhotep korából ismeretes diplomáciai indíttatású házasság intézményéről részletesebben ld. SCHULMAN, ALAN R.: *Diplomatic Marriage in the Egyptian New Kingdom*, in *Journal of Near Eastern Studies*, Vol. 38. No. 3. (1979), 177-193. o.

²⁰ FRANK TÍMEA – SULYOK GÁBOR: *A diplomáciai és a konzuli kapcsolatok joga*, 2002, Rejtjel Kiadó, Budapest, 7-8. o.

²¹ NAGY: i. m. 8. o.

²² BOCKHOR MIHÁLY (szerk.): *Manu Törvényei*, 1915, Ajtai K. Albert Könyvnyomdája, Kolozsvár, 92. o. Elérhető: <http://mek.oszk.hu/07300/07332/07332.pdf> (2015.04.10.).

²³ PHILLIPSON: i. m. 303. o. India diplomáciai kapcsolatairól részletesebben ld. BOZEMAN, ADDA B.: *Politics and culture in international history. From the Ancient Near East to the Opening of the Modern Age*, 1960, Princeton University Press, Princeton, 118-130. o.

ekkor már. Igen aprólékosan kidolgozott udvariassági szabályok voltak irányadók a követek küldésének és fogadásának gyakorlatára, s a követek sérthetlensége is ismeretes volt. A kínaiak által kötött nemzetközi szerződések is szigorú szabályok szerint köttettek.²⁴

2. AZ ÓKORI HELLÁSZ

A diplomáciai tevékenység első jelei az ókori Hellaszban is fellelhetők. Hellász nem volt egy egységes entitás, 700-800 önálló görög városállam sokaságából, poliszokból állt. E poliszok egymással élénk kapcsolatban álltak, ugyanakkor állandó diplomáciai kapcsolatok nem alakultak ki közöttük. Homérosz és Hérodotosz irodalmi munkássága is arról tanúskodik, hogy e görög poliszok élénk és szerteágazó diplomáciai tevékenységet folytattak hírnökeik és követeik útján.²⁵ A görög nemzetközi jog sajátos jellegéből adódóan a poliszok követi tevékenységének kétirányú vizsgálata szükséges, ugyanis külön jog rendezte a poliszok egymás közti viszonyát, valamint külön jog rendezte a nem görög, barbárnak nevezett népekkel folytatott viszonyrendszert.²⁶ Korábban már említésre került, hogy állandó diplomáciai kapcsolat nem alakult ki a poliszok között, ugyanakkor ennek bizonyos eleme már megmutatkozott az úgynevezett *proxenia* intézményében, melynek kialakulásában feltételezhetően meghatározó jelentőségű volt a kereskedelmi kapcsolatok fejlődése. A *proxenia* intézményéhez tartozó tisztség a *proxenosz*, aki köztiszteletben álló, tekintélyes polgárként – az adott poliszban az idegen város polgárának védelmét hivatott ellátni. E megbízatását rendszerint az idegen várostól kapta, de egyes esetekben a saját városállamtól is kaphatta. A *proxenia* intézménye – annak szerepköre és feladatai alapján – a mai tiszteletbeli konzul intézményének feleltethető meg, annak egyfajta előképeként tekinthető. Feladatai közé sorolandó – egyebek mellett – a védelem alatt álló, idegen polgárok bírósági- és pénzügyeiben való eljárás, végrendeleteik tanúsítása és végrehajtása, valamint az idegen városok követeinek fogadása. Továbbá közvetítő és békéltető funkciókat is betöltött az adott városok közti vitákban. Hogy e tisztség mekkora tekintélynek örvendett, mutatja az is, hogy a *proxenosz* számos kiváltsággal rendelkezett. A saját és az általa képviselt város közti háború esetén védeltséget élvezett, vagyis személye és vagyona sérthetetlen volt. Ez az úgynevezett *asylia* (mai menedékhely) intézménye.²⁷

A görög poliszok szövetségi szerződéskötési tevékenysége intenzívnek mondható. Alapvetően két típusát különböztethetjük meg a poliszok szövetségi szerződéseiknek: az *amphiktyoniákat* és a *szümmakhiákat*. Az *amphiktyonia* két vagy több polisz vallási jellegű szövetsége, melyet valamely általuk közösen tisztelt isten szent helyének, szentélyének vagy templomának védelmére hoztak létre. E szerződések számos rendelkezést tartalmaztak a háborús viszonyok szabályozására, összefüggésben az adott szentély kiemelt jelentőségével.²⁸ A kezdetben időszakos, vallási jellegű, tanácskozó testületként értelmezhető *amphiktyonikus* gyűlések idővel politikai fórummá nőttek magukat, s e gyűlések keretében vitatták meg a görög közösséget érintő problémákat.²⁹ A görög poliszok követeik útján képviseltették magukat az *amphiktyoniákban*, s e követek kiemelt védelemben részesültek, személyük sérthetetlen volt, egyfajta „szent” jelleget tulajdonítottak nekik. A legnevezetesebb és legközismertebb ilyen jellegű szövetség Delphiben, Apollón szentélyének védelmére létrehozott delphoi *amphiktyonia* volt, melynek tagjai évente két alkalommal gyűltek össze: tavasszal a Thermopylae-ben, míg ősszel a Delphi-ben található Apollo-templom körül.³⁰ Az *amphiktyonia* intézménye, mely a mai értelemben vett nemzetközi szervezetek csírájának tekinthető, nemcsak a nemzetközi jog fejlődéstörténetében bír nagy jelentőséggel, hanem a diplomáciai kapcsolatok történeti fejlődésében is jelentős lépésként aposztrofálható a kiterjedt követi tevékenységének köszönhetően.

²⁴ ROSWELL, S. BRITTON: Chinese Interstate Intercourse before 700. B. C., in *American Journal of International Law*, Vol. 29. No. 4. (1935), 616-636. o. Továbbá ld. BOZEMAN: *i. m.* 133-161. o.

²⁵ USTOR: *i. m.* 66-67. o.

²⁶ A görögök a Hellászban kívül élő idegen népeket barbár népeknek tekintették, „barbároknak” nevezték őket, s akikkel különböző kapcsolatokat létesítettek meghatározott jogi keretek között. Ld. BOZEMAN: *i. m.* 74-75. o.

²⁷ USTOR: *i. m.* 67. o.; PHILLIPSON: *i. m.* 147-156. o., valamint HARGITAI: *i. m.* 250-251. o.

²⁸ E vallási típusú szerződések többek közt tiltották a temetés megvonását a harcban elesettől, a templomokba menekültek megölését, egymás lakhelyeinek a földig rombolását, az ostromlott polisz víztől való elzárását, az istenek tulajdonának elrablását. Ld. NAGY: *i. m.* 11. o.

²⁹ FRANK – SÜLYÖK: *i. m.* 8. o.

³⁰ USTOR: *i. m.* 68. o.

A görögök által kötött szerződések másik típusának, a *szümmakhiáknak*, szintén nagy jelentőségük volt mind a nemzetközi jog, mind a diplomáciai jog előrehaladásában és fejlődésében. E szövetségek a görög poliszok között létrejött katonai jellegű szövetségeket voltak, melyek szintén jelentős követi tevékenységek folytatását kívánták meg. A legismertebb ilyen jellegű szövetség a Spárta és Karthágó vezetésével létrehozott Peloponnészoszi Szövetség, a szintén Spárta és Athén vezetésével létrehozott Déloszi Szövetség, valamint a Pánhellén Szövetség. A különböző diplomáciai tevékenységek folytatására a háborúk alatt is nagy szükség volt. Például i. e. 421-ben Hellász példaértékű diplomáciai okmányának számító Niceai béke is a követek tevékenységének köszönhetően született meg.³¹ Szintén kiemelendő jelentőségű a görögök perzsákkal létesített és folytatott kapcsolatai, hiszen a perzsák vonatkozásában nemcsak a hadi cselekményekről kell megemlékezni, hanem élénk diplomáciai érintkezéseikről is. A görög-perzsa háborúk egyes szakaszait lezáró békeszerződések létrejötté elsősorban a követek közbenjárásával megvalósuló diplomáciai erőfeszítéseknek köszönhetőek.

A fentiek alapján látható, hogy az ókori görögök is jól ismerték a követek intézményét, kiterjedt és élénk diplomáciai tevékenységet folytattak. Követek közbenjárásával, követek útján különböző vallási, katonai jellegű szövetségeket hoztak létre, konfliktusokat rendeztek, kapcsolatokat létesítettek más népekkel, államokkal, birodalmakkal. A követek különböző kategóriái voltak jelen az ókori Hellász korszakában. Kezdetben *angelosz* volt a hírnökök és követek megnevezése, majd később a (az eseti feladat ellátására kinevezett követ) *preszbüs* és a (hadüzenetek tolmácsolását végző követ) *kériüksz* elnevezéseket használták. A szent céllal megbízott követet *theórosz*-nak nevezték, az egyre élénkülő gyarmatosító tevékenység nyomán pedig létrejött az úgynevezett *prosztatész* intézménye. A *prosztatész* a majdani konzulok elődjének tekinthető, annak okán, hogy a görögök által leigázott területeken, a kolóniákon belüli jogvitákat hivatott rendezni a görög jog alapján, illetve a bírói funkciók ellátása mellett jogalkotói feladattal is rendelkezett.³²

Athén követfogadási gyakorlatában az idegen követeket többnyire nagy tiszteletben tartották. Az idegen követeket Athénban először az ötszázak tanácsa fogadta, akik megbizonyosodtak a követ megbízóleveléről. Ezt követően átvezették a népgyűlés elé, ahol a követ ismertette adott küldetése célját, melyről a népgyűlés egyből tanácskozott, s szavazással döntött a válaszról.³³ Egyes feljegyzésekből, főként a görög-perzsa kapcsolatok vonatkozásában találhatunk példát az idegen követekkel szembeni elfogadhatatlan bánásmódra is. A görög-perzsa háborúkat megelőző időszakban a perzsa Dariusz szétküldte követeit a görög poliszokba „földet és vizet követelve”, egyúttal elismervén a perzsa király hatalmának elsőbbségét, azonban a perzsa követeket Athénban a mélybe, Spártában a kútba vetették őket. Dariusz követeivel szemben elkövetett erőszak okán két spártai nemes életét ajánlotta fel Xerxésznek engesztelésül, aki – az emberiség közös törvényeinek (*the common laws of mankind*) megsértésére hivatkozva – visszautasította az ajánlatot.³⁴

3. A RÓMAI BIRODALOM

A diplomáciai kapcsolatok nemzetközi fejlődéstörténetében jelentős szerepet játszik az antik világ szintén kiemelkedő hatalma, az ókori Római Birodalom. Az i. e. 300–200-as évek a fentebb tárgyalt térségek hatalmi átrendeződésének jegyében teltek. Makedónia felemelkedését és rövid ideig tartó hegemoniáját (II. Fülöp és Nagy Sándor uralkodók idején) követően i. e. 197-ben Róma legyőzte Makedóniát, s innentől Róma vált a nemzetközi kapcsolatok meghatározó szereplőjévé a Földközi-tenger térségében.³⁵

A Római Birodalmat imperialista szemlélet jellemezte, világalomra törekedett, melyet azonban soha nem sikerült teljességgel megvalósítani. A római diplomáciai tevékenység szokásai kezdetben vallási és szertartási szabályokkal fonódtak össze, mivel azokra a szent, a vallási szertartásokra vonatkozó jog, a *ius sacrum* volt az irányadó. A Római Birodalom külügyeinek intézése egy húszfős papi testület, a *collegium fetialium* feladata volt, melynek felállítása körülbelül a királyság fennállásának végére tehető. A testület tagjai pedig az úgynevezett *fetialisok* voltak, akik személyét nagy tekintély övezte, kiemelt tiszteletben és megbecsülésben álltak, s akik kezdetben csak patrícius családokból kerülhettek ki. A fetialisok öltözéke is már

³¹ KINCSES: *i. m.* 39. o.

³² FRANK, SÜLYOK: *i. m.* 8. o. Továbbá részletesebben ld. PHILLIPSON: *i. m.* 162-165. o.

³³ KINCSES: *i. m.* 40-41. o.

³⁴ PHILLIPSON: *i. m.* 329-300. o.

³⁵ A hatalmi átrendeződésről részletesebben ld. BRUHÁCS: *i. m.* 44-45. o.

önmagában egyfajta tekintélyt sugallt: fehér gyapjúból készült leplet viseltek, fejükön verbéna növényből készített koszorút hordtak. A fehér lepel a világi hiúságtól való mentességüket, míg a koszorú Róma iránti hűségüket szimbolizálta.³⁶

A *collegium fetialium* kvázi külügyi hatóságként intézte a Birodalom külügyeit, végezte a külügyi tevékenység gyakorlati megvalósítását, azonban a külügyekre vonatkozó döntéshozatali jogkörrel csak a *senatus* és a népgyűlés rendelkezett.³⁷ A testület állandó székhelye Rómában volt, innen kiindulva végezte egyéb követi tevékenységét. A fetialisok feladatköre mindenekelőtt a más népekkel, idegen államokkal szembeni eljárásokra terjedt ki, – egyebek mellett – jóvátételi követelések átadására, hadüzenet átadására, békeszerződés megkötésére, valamint egyéb szerződések megszövegezésére.³⁸ Egyes külügyi feladatok ellátása során nem a teljes testület járt el, hanem általában két- vagy négyfős delegációban. Maguk közül választották ki a *pater patratus*-t, aki többnyire a szerződések formális megkötését végezte, „*tiszte, hogy kivegye az esküt, azaz hogy szentesítse a szerződést*”.³⁹ Működésüket szigorú és merev, jogi és vallási szabályok összessége, egy külön jogág, a *ius fetiale* rendezte.⁴⁰ Azonban e szabályok merevsége és rugalmatlansága megnehezítette a külügyi tevékenység hatékony ellátást. Így a köztársaság végén és a császárság idején e szabályok háttérbe szorultak, mellőzték őket, s új, rugalmasabb kapcsolattartási formák jelentek meg.⁴¹

Róma diplomáciai kapcsolatait illetően két irányban érdemes vizsgálni. Egyik irányt a Róma és a birodalom provinciái közti kapcsolattartás jelentette. E (belső) követeket *oratornak* vagy *legatus*-nak nevezték. Bizonyos esetekben nagyobb létszámú küldöttségek kaptak megbízást egy vagy több proconsul vagy fetialis vezetése alatt, s küldetéseik befejeztével beszámolókat kellett készíteniük a *senatus* számára. E követek küldetésük során a jog és a szokás védelme alatt álltak, megsértésük háborús oknak, vagyis *casus bellinek* számított.⁴² Bár ahogyan arra korábban utaltunk, maguk a rómaiak nem mindig tartották tiszteletben az idegen követek mentességét és sérthetlenségét.⁴³

Róma külkapcsolatainak másik vetületét a teljesen idegen népekkel létesített kapcsolatai jelentették. Attól függően, hogy baráti vagy ellenséges követről volt szó, a követfogadás eljárása eltérő volt. A követeket a *quaestor urbanus* vagy a *praetor peregrinus* mutatta be a *senatus*-nak. E baráti néptől vagy barátságos küldetésben érkező követeket jó elbánásban és kiemelt figyelemben részesítették. A *senatus* közelében szállásolták el őket külön házakban, találkozhattak a város előkelőségeivel, ajándékokkal látták el őket és szobrot emeltek számukra. Azonban, ha az ellenséges néptől érkezett a követ Rómába, akkor bizonyítaniuk kellett, hogy az illetékes római katonai parancsnok hozzájárulását adta a követ Rómába utazásához. Érkezésükkor nem engedték be őket a városba, hanem a „Mars mezején” helyezték el őket addig, míg a *senatus* el nem döntötte, hogy fogadja-e a követet (amire Bellona hadistennő templomában került sor) vagy sem. Ez utóbbi esetben a követnek el kellett hagynia a birodalmat.⁴⁴ Róma diplomáciai kapcsolatainak mindkét dimenziójára igaz, hogy e diplomáciai missziók nem voltak állandó jellegűek, csakis ideiglenesek voltak.

A görögöknél lévő proxenosz tisztség római megfelelője a *patronus* volt, aki a Rómában lévő idegenek, főként kereskedők védelmét látta el. A diplomáciai kapcsolatok fejlődésében szintén nagy jelentőségű volt a korábban már említett, egyfajta bírói tisztséget betöltő *praetor peregrinus*. E tisztséget római polgár töltötte be, a római Birodalom területén. Maga a *praetor magistratus* volt, vagyis állami főhatalmat gyakorló tisztségviselő. Sajátos feladata volt, hogy a Róma területén élő idegenek, azaz *peregrinusok* egymás közti viszo-

³⁶ RAMSAY, WILLIAM: Fetiales, in SMITH, WILLIAMS (szerk.): *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities*, 1875, John Murray, London, 530-531. o.

³⁷ Érdekes, hogy a görögöknél minden fontos ügy a népgyűlés elé került, viszont Rómában csak a háború és béke kérdésével kapcsolatos ügyek. Egyéb nemzetközi ügyek a szenátushoz tartoztak. Ld. KINCSES: *i. m.* 42. o.

³⁸ BAJÁNHÁZY ISTVÁN: A fetialisok szerepe a római állam külkapcsolataiban, in *Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica et Politica, Tomus XXX/1*. 2012, 7-25. o. Elérhető: http://www.matarka.hu/koz/ISSN_0866-6032/tomus_30_1_2012/ISSN_0866-6032_tomus_30_1_2012_007-025.pdf (2015.04.15.).

³⁹ LIVIUS, TITUS: A római nép története a város alapításától, 1.1.24. Elérhető: <http://mek.niif.hu/06200/06201/html/2015.04.15.> A *pater patratus* kiválasztására irányuló gyakorlat nem tekinthető következetesnek. Egyes források szerint a *pater patratus* a pápi testület szűk körű delegációjának tagjai választották ki maguk közül, más források arra utalnak, hogy a delegáció egy tagja jelölte ki őt. Ld. LIVIUS: *i. m.*, illetve BAJÁNHÁZY: *i. m.* 13. o.

⁴⁰ Többek közt például, részletes (formai) szabályai voltak a hadüzenet adásának. LIVIUS: *i. m.* 1.1.32., 7.42.47.

⁴¹ FRANK – SÜLYÖK: *i. m.* 9. o.

⁴² KINCSES: *i. m.* 42. o.

⁴³ A követek mentességéről szóló elgondolások eredeti olvasatából találunk részleteket USTOR: *i. m.* 304-306. o.

⁴⁴ KINCSES: *i. m.* 42. o.

nyait, valamint a peregrinusok és a római polgárok közti jogvitákat eldöntse. Tehát tevékenysége okkal tekinthető a mai konzuli tisztség elődjének.⁴⁵ A *ius gentium* („a népek joga”) normái alapján járt el, amely a Római Birodalom belső joga volt, s praetor peregrinusok alakították, fejlesztették azt.⁴⁶

A rómaiak kiterjedt nemzetközi szerződéskötési tevékenységet folytattak, kihasználva a követség intézményét. *Amiticia*-nak hívták a rómaiak által kötött barátsági szerződéseket, melyben rögzítették, hogy viszály esetén először békés úton próbálják rendezni konfliktusaikat. A *hospitium publicum* szerződésekben idegen városok polgárait részesítették vendégjogban. A rómaiak békeszerződéssel zárták háborúikat abban az esetben, ha a legyőzött államot nem tudták véglegesen legyőzni. Ilyen volt például a második pun háborút követő, i. e.202-ben Karthágóval kötött szerződés, melyben hadi költségtérítésre kötelezték Karthágót. Itt érdemes megemlíteni a hadikövetek intézményét. Háború esetén e követek tárgyalásokat folytattak az ellenféllel a halottak tisztességes eltemetéséről, a foglyok kicseréléséről vagy a fegyverszünet feltételeinek megállapításáról. Háború idejére vonatkozóan a katonai szerződések (*foedus*) két formáját alkalmazták a rómaiak. A *foedus aequum* mindkét szerződő felet kölcsönös fegyveres segítségnyújtásra kötelezte, míg a *foedus inaequum* alsóbbrendűnek vélt államokkal került megkötésre, egyoldalú kötelezettséget róva az adott államra.⁴⁷ A szerződéskötések vonatkozásában kiemelendő, hogy a korszak római nemzetközi jogában is ismert volt a *pacta sunt servanda* elv (szerződések betartásának kötelezettsége), csakúgy, mint a görögöknél. Míg a görögök – a barbárokkal létesített kapcsolataik kivételével – egymás közti kapcsolataikban alkalmazták ezt az elvet, addig Róma csak addig tartotta magára nézve az adott szerződést kötelező érvényűnek, ameddig az érdekében állt.⁴⁸

ZÁRÓ GONDOLATOK

A fent elemzett korszakból fennmaradt egyéb feljegyzések alapján látható, hogy az ókor politikailag szervezett közösségei – legyen szó városállamokról, királyságokról vagy birodalmakról – különböző kapcsolatokat létesítettek egymással, mely kapcsolatok rendezésére vonatkozó szabályok, szabályrendszerek a mai értelemben vett klasszikus nemzetközi jog gyökereinek tekinthetők. Olyan intézmények, s hozzájuk kapcsolódó tisztségek jöttek létre, melyek a diplomáciai kapcsolatok fejlődéstörténetében jelentős szerepet játszanak. E vívmányok jelentős része teljes egészében vagy egyes elemeiben, vonásaiban a mai napig továbbél a modern diplomáciai kapcsolatok világában. Ezt igazolandó többek között, hogy az 1961. évi bécsi egyezmény preambulumban emlékezik meg a diplomáciai képviselők jogállásának ősidőktől való elismeréséről. A diplomáciai kapcsolatok elsődleges jogforrását több évszázadon keresztül az ókorban megkezdődött, majd tovább formálódó szokásjog adta. Majd e nemzetközi szokásjog átfogó kodifikálását követően a diplomáciai kapcsolatok jogának gerincévé, legfőbb jogforrásává vált az 1961. évi bécsi egyezmény a diplomáciai kapcsolatok jogáról.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] BAJÁNHÁZY ISTVÁN: A fetalisok szerepe a római állam külkapcsolataiban, in *Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica et Politica, Tomus XXX/1*. 2012. 7-25. o. Elérhető: http://www.matarka.hu/koz/ISSN_0866-6032/tomus_30_1_2012/ISSN_0866-6032_tomus_30_1_2012_007-025.pdf (2015.04.15.).
- [2] BOCKHOR MIHÁLY (szerk.): *Manu Törvényei*, 1915, Ajtai K. Albert Könyvnyomdája, Kolozsvár. Elérhető: <http://mek.oszk.hu/07300/07332/07332.pdf> (2015.04.10.).
- [3] BOZEMAN, ADDA B.: *Politics and culture in international history. From the Ancient Near East to the Opening of the Modern Age*, 1960, Princeton University Press, Princeton.
- [4] BRUHÁCS JÁNOS: *Nemzetközi jog I. Általános rész*, 2008, Dialóg Campus Kiadó, Budapest.
- [5] DINH, NGUYEN QUOC – DAILLIER, PATRICK – PELLET, ALAIN – KOVÁCS PÉTER: *Nemzetközi közjog*, 1998, Osiris Kiadó, Budapest.
- [6] FRANK TÍMEA – SÜLYÖK GÁBOR: *A diplomáciai és a konzuli kapcsolatok joga*, 2002, Rejtjel Kiadó, Budapest.

⁴⁵ Praetor peregrinusról részletesebben ld. PINTÉR BEATRIX: A Praetor tevékenységének jelentősége, in *Glossa Iuridica*, 2009/1. szám. Elérhető: http://www.glossaiuridica.hu/gi0901/civ/gi0901_civ_pinter_beatrix.pdf (2014.05.02.).

⁴⁶ Bár a középkorban *ius gentiumnak* nevezték a nemzetközi jogot, az legfeljebb csak ókori nemzetközi magánjognak tekinthető. Ld. NAGY: *i. m.* 14. o.

⁴⁷ Uo. 13-14. o.

⁴⁸ KINCSES: *i. m.* 43. o.

- [7] HARGITAI JÓZSEF: *A diplomáciai és konzuli kapcsolatok joga*, 2005, Aula Kiadó, Budapest.
- [8] KINCSES LÁSZLÓ: *Diplomáciatörténet*, 2005, HVG-Orac, Budapest.
- [9] KUHRT, AMÉLIE: *Az Ókori Közel-Kelet*, 2005, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Budapest.
- [10] LIVIUS, TITUS: *A római nép története a város alapításától*, 1.1.24. Elérhető: <http://mek.niif.hu/06200/06q201/html/> (2015.04.15.).
- [11] MUNN-RANKIN, J. MARGARET: Diplomacy in Western Asia in the Early Second Millennium B. C., in *Iraq*, Vol. 18. No. 1. (1956), 68-110. o.
- [12] NAGY KÁROLY: *A nemzetközi jog, valamint Magyarország külkapcsolatainak története*, 1995, Antológia Kiadó és Nyomda Kft., Lakitelek.
- [13] OPPENHEIM, A. LEO: *Az ókori Mezopotámia, Egy holt civilizáció portréja*, 1982, Gondolat Kiadó, Budapest.
- [14] PHILLIPSON, COLEMAN: *The International Law and Custom of Ancient Greece and Rome*, 1911, Macmillan and Co., London.
- [15] PINTÉR BEATRIX: A Praetor tevékenységének jelentősége, in *Glossa Iuridica*, 2009/1. szám. Elérhető: http://www.glossaiuridica.hu/gi0901/civ/gi0901_civ_pinter_beatrix.pdf (2015.05.02.).
- [16] RAMSAY, WILLIAM: Fetiales, in SMITH, WILLIAMS (szerk.): *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities*, 1875, John Murray, London.
- [17] ROSWELL, S. BRITTON: Chinese Interstate Intercourse before 700. B. C., in *American Journal of International Law*, Vol. 29. No. 4. (1935), 616-636. o.
- [18] SCHULMAN, ALAN R.: Diplomatic Marriage in the Egyptian New Kingdom, in *Journal of Near Eastern Studies*, Vol. 38. No. 3. (1979), 177-193. o.
- [19] SÜLYÖK GÁBOR: II. Ramszes és III. Hattušiliš szerződése az örök békéről és testvériségről, in *Jog-Állam-Politika*, 2014/2. szám, 3-21. o.
- [20] SÜLYÖK GÁBOR: Lagas és Umma területi vitája, in *Jogtörténeti Szemle*, 2013/1. szám, 17-27. o.
- [21] USTOR ENDRE: *A diplomáciai kapcsolatok joga*, 1965, Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest.

FELHASZNÁLT JOGFORRÁSOK

- [1] A diplomáciai kapcsolatokról Bécsben, 1961. április 18-án aláírt nemzetközi szerződés kihirdetéséről szóló 1965. évi 22. törvényerejű rendelet.